

RITVA RAJANDER-JUUSTI

PULALOIKKARI

FRANS

PULALOIKKARI FRANS

PULALOIKKARI FRANS

Ritva Rajander-Juusti

Nimikkeen automaattinen analysointi tietojen, erityisesti mallien, trendien ja korrelaatioiden, saamiseksi tekijänoikeuslain 13b § ("tekstin- ja tiedonlouhinta") mukaisesti on kielletty.

© Ritva Rajander-Juusti 2026

Kannen idea: Ritva Rajander-Juusti

Kannen toteutus: Liudmyla Momot

Kustantaja: BoD · Books on Demand, Mannerheimintie 12 B,
00100 Helsinki, bod@bod.fi

Kirjapaino: Libri Plureos GmbH, Friedensallee 273,
22763 Hampuri, Saksa

ISBN: 978-952-80-8856-1

Sisältö

OSA I: ALKU	9
MAALLA TEININÄ KUULIN TARINOITA	10
AMERIKAN KUTSU.....	22
TALONOMISTAJAKSI	29
OSA II: KAPINA	35
TYÖVÄENYHDISTYKSEN TÖIHIN	36
PUNAKAARTIA TAKOMASSA	42
VANGITTUNA KAJAANISSA	46
VANKILEIRILLE	52
TUOMIO	55
KOHTI RAUHALLISEMPAA AIKAA	72
ALATORNIOLE JA KEMIIN.....	79
OSA III: VENÄJÄ	89
VILLE REINIKKA LÄHTI JO 1925.....	90
LÄHTIJÄT JA LÄHDÖN SYYT	96
NEUVOSTOLIITON HOUKUTUKSET	106
PUNAISEN SUKULAISEN JÄLJILLÄ	109
LÄHDÖN AIKAAN.....	113
PIDÄTYS RAJALLA	118
LAITTOASTA MAAHANTULOSTA LEIREILLE JA TYÖMAILLE	127
SVIRSTROILLA	131
NEUVOSTO-KARJALAAN.....	142
HIILISUO	144
TUTTUA VÄKEÄ	154
LEHMÄKATASTROFI	159
PAIN METSÄPUNKTILLA	164
ILMIANTAJA?.....	166
MATTI HEIKKI REINIKAN VENÄJÄN REISSU	169

OSA IV: LOPPU	191
JÄLJELLE JÄI EPÄTIETOISUUS	192
HALU PALATA KOTIMAAHAN	198
LÖYTÄMISEN ILOA	204
KOHTAAMINEN ITÄ-SUOMESSA.....	207
ETSINTÄ JATKUU UKRAINAN SODAN VARJOSSA.....	209
HILJAN ARVOITUS RATKEAA	213
VAIKEITA PÄIVIÄ	215
HÄPEÄSTÄ VAPAUTUMINEN	224
LOPUKSI.....	229
VIITTAUKSET JA LÄHDELUETTELO.....	230

On historiallinen totuus ja on ihmisen muistin totuus.

– Rebecca Wells

OSA I: ALKU

Maalla teininä kuulin tarinoita

Kainuulainen kesäilta jonain heinäkuuna 1970-luvulla, ei kovin kuuma, usein hyttyysistä ja mäkäräisistä sakeana. Kolme veljestä istuu iltaa grillikodassa. Yksi heistä on isäni ja paikka on kotitaloni pihamaa. Miehet lähestyvät keski-ikää tai ovat sen saavuttaneita, tummatukkaisia, keskimittaisia, tavallisen näköisiä miehiä, joiden olemuksessa mikään ei kiinnitä erityisesti huomiota.

Grillikodan pöydällä on lasveja, joihin kaadetaan useimmiten vodkaa puolukkamehulla tai keskioletta. Vanhin veljistä, isäni, asuu täällä, viljelee maata ja hoitaa metsää. Kaksi muuta asuvat kaupungeissa, oikeissa ammateissa. He lähtivät nuorina pois ja tulevat kesäisin takaisin muutamaksi päiväksi tervehtimään sukulaisia ja katselemaan nuoruutensa paikkoja.

Kaikki veljekset ovat intohimoisen kiinnostuneita historiasta ja omasta suvustaan, siksi puhuttavaa riittää pitkälle hämärtyvään kesäyöhön. Välillä laseihin kaadetaan täydennystä. Pullo on pöydänjalan vieressä lattialla ja puolukkamehu kannussa pöydällä, olutta pitää hakea viileästä kellarinportaasta. Aurinko laskee, lintujen laulu vaimenee, hyttyset inisevät yhä kovempaa.

Omiani puuhaillessani kuulen toisinaan osia keskusteluista. Välillä jutustelussa vilahtelee kiinnostavia sanoja: desantti, loikkari, pakolainen. Äänet mataloituvat, päät painuvat tiiviimmin yhteen, kädet

käyvät painokkaammin. Silloin minä, historiasta innostunut teini, höristän korviani. Miksi näissä asioissa tuntuu olevan jotain salattavaa? Miksi niistä pitää puhua kuiskaten?

Näiden tarinoiden aika ei kuitenkaan ole vielä. Aikaa kuluu. Veljekset tutkivat sukua ja historiaa tahoillaan, mutta lähteitä on vähän, aikaa arkistossa istumiseen rajallisesti eikä tietoa löydy. Aina, kun veljekset tapavat, joku on silti löytänyt pienen tiedonmurun, joka piirtää tarinoita kokonaisemmiksi.

Kotikylälleen palannut desantti.

Pitäjään Venäjältä 1920-luvulla paenneet vienankarjalaiset.

Amerikassa on sukulaisia, mutta emme tiedä enää ketä ja missä.

Ja sitten oli se Ranssu, mitähän sille kävi?

Elän elämääni, opiskelen, teen töitä ja perustan perheen kauaksi kotiseudulta. Vuosiin, oikeammin vuosikymmeniin en juuri ehdi muis-telemaan näitä nuoruuteni tarinoita, sillä minulla on kiire luoda omaa elämäntarinaani.

Joulun aikaan 2004 Kaakkois-Aasiaan iskee iso tsunami. Kaikki tiedotusvälineet ovat täynnä tuskaa ja tuhoa, joiden hyökyaalto iskee ympäri maailmaa. Minulla on siellä matkalla tuttuja, joiden kohtaloista ei ole heti selvää kuvaa. Pitkien joulunpyhien aikaan selaan hellittämättä uutisia kaikilta kanavilta. Tajuan, että täytyy keksiä jotain muuta, etten itse huku tähän tsunamiuutisointiin.

Muistan isältä saamani sukututkimustiedot ja syksyllä hankkimaani sukututkimusohjelman ja päätän, että alan tallentamaan tietoja ohjelmaan. Istun läppärillä lämpimän takan vieressä työpöydän ääressä, alan tutustua ohjelmaan ja syöttää sinne tietoja henkilö henkilöltä.

Harrastus vie minut tsunamin lailla mennessään. Löydän Hiskin, tietokannan jonne vapaaehtoiset ovat tallentaneet kirkonkirjojen kaste-, hautaus- ja aviomerkitöjä. Onneksi tutkimani seurakunnat on hyvin tallennettu. Löydän muita lähteitä ja keskusteluryhmiä, tuolloin aktiiviset Yagoon sukututkimusryhmät ja Kainuun sukuja tutkivien ryhmät, Sukuforumin keskustelupalstan. Kysyn apua ja saan sitä.

Sähköpostit lentelevät isälle ja sedille: tällaista löysin, tiedätkö tästä, oletko kuullut? Vastauksissa tulee lisää pieniä tiedonmuruja, ihmettelyä ja toivomus: voi kun sen Ranssun jostain löytäisit.

Ennen kuin pääsen Ranssuun, onnistun selvittämään Amerikkaan menneet, heidän jälkeläisensä ja saamaan serkkuni avulla heihin yhteyden. Sinne menneiden perheet olivat pieniä, osa kuoli lapsettomina. Siksi serkkuja ei löydy montaa. Mutta ne, jotka löytyvät, tuntuvat sitäkin arvokkaammilta. Eläviä amerikanserkkuja, joiden ansiosta valokuvia ja tarinoita lentelee sähköpostissa valtameren yli. Pidämme heihin yhteyttä skype-puheluilla ja facebookissa.

Myös pappi löytyy, kun tutkimus porautuu syvemmälle menneeseen. Papin vaiheet johtavat Ouluun tulleeeseen ruotsalaiseen kultaseppään, jonka elämässä riittää tutkimista pitkäksi aikaa. Kirjoitan siskoni kanssa juuristamme kirjan vuonna 2009. Ranssu piilottelee yhä, joten

kirjassa joudumme vain toteamaan, että muistitiedon mukaan hän loikkasi Neuvostoliittoon eikä palannut, joten hänen kohtalostaan ole mitään tietoa.

Ranssun tarina ei kuitenkaan jätä minua rauhaan. Tutkijana kiinnostavimpia ovat vaikeimmin selvitettävät arvoitukset. Luen kirjoja vuoden 1918 tapahtumista, Stalinin vainoista, kommunistien kohtaloista, Antti Tuurin *Ikitien* ja kaiken muun, jonka saan käsiini. Haluaisin tietää, mitä Ranssulle tapahtui, saada tapahtumista tarinan ja tarinalle jonkinlaisen päätepisteen.

Minä olen vuosia yrittänyt selvittää mitä hänelle tapahtui Venäjällä. Olen istunut tuntikausia arkistojen kuivassa paperinpölyssä. Olen kirjoitellut sähköposteja monelle taholle, toisinaan saanut paljon tietoa mutta välillä jäänyt vaille kunnon vastauksia. Olen lukenut romaaneja ja tietokirjoja, lehtiä ja selannut nettiä kyllästymiseen saakka.

Olen törmännyt siihen, että Kainuun alueelta kirjoitettu historia vuoden 1918 tapahtumista on pääosin voittajien historiaa, valkoisten historiaa. Sellaistahan historia usein on. Toki löytyy lähteitä punaisista, mutta ne ovat hajallaan ja niiden löytämiseksi on nähtävä runsaasti vaivaa. Mietin, miten vähän näistä asioista minulle on koulussa opetettu.

Minut tämä tutkiminen on saanut pohtimaan vaikenemista ja salailua, joka jatkuu yli sukupolvien. Miten jostain ihmisestä, joka elää vain omaa elämäänsä omaan maailmanaikaansa, tulee tabu, josta ei voi puhua, tai puhutaan kuiskaten?

Tutkimukseni jatkuivat, kirjoitin yhden sukukirjan mieheni suvusta ja aloitin toista omista vienankarjalaisista juuristani. Ranssun eli Frans Rajanderin arvoitus pysyi ratkaisemattomana, kunnes monien mutkien jälkeen onnistuin löytämään hänen jälkeläisiään. Tämä löytö tuntui mittaamattoman arvokkaalta lukuisien etsintävuosien jälkeen. Lopulta vuoden 2024 loppupuolelta alkaen pystyin paneutumaan Fransin tarinaan syvällisemmin ja miettimään tätä kirjaa. Löytäisinkö vastauksia sukuni ratkaisemattomiin kysymyksiin?

Ratkaisevat askeleet 1914–1917

Tämän tarinan päähenkilö on kesäkuussa 1892 Kainuussa, Paltamossa syntynyt Frans Johannes Rajander. Hän oli minulle isäni isoeno eli isäni mummon veli. Kainuussa Franseja usein sanottiin Ranssuksi, ja 1920-luvun sanomalehtitietojen mukaan tätä nimeä myös Frans käytti itsensä.

Hän syntyi maaseudun pientilallisten ja tilattomien joukkoon, joiden asemassa oli monia epäkohtia 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. He elivät usein köyhyydessä ja monille tulevaisuus näyttäytyi hyvin epävarmana. Hieman vankempaa jalansijaa toi Fransin isän ammatti. Isälle päätoimeentulon antoi räätälin työ ja maan viljeleminen oli enemmän sivutoimi. Fransin isää mainitaan isäntänä ja talokkaana, joten hän omisti itse talonsa. Näiden pientilallisten talonmistajien elämä ei käytännössä eronnut muiden mökkiläisten elämästä kuin siinä mielessä, että oma talo antoi jonkinlaista turvaa muutoksissa.

Fransilla ei nuorena ollut juurikaan mahdollisuutta koulusivistykseen. Hän kävi vain vuoden kansakoulua ja rippikoulun. Paltamon Kiehimään avattiin ensimmäinen kansakoulu pitkällisen kunnallispoliittisen väännön jälkeen 1904. Tätä ennen kouluun olisi täytynyt mennä yli 40 kilometrin päähän Paltaniemelle. Koulussa oli aloitusvuonna 50 oppilasta. Frans opiskeli ensimmäisenä vuonna koulussa sekä syys- että kevätlukukaudella, mutta erosi sen jälkeen. Ensimmäiselle ja ainoalle luokalle mennessään hän oli 12-vuotias.

Lukemaan ja kirjoittamaan hän varmaan oppi kotonaan, mutta kansakoulussa opiskeltiin tuohon aikaan lisäksi uskonoppia, maantiedettä, laskentaa, piirustusta, kaunokirjoitusta, laulua sekä voimistelua ja käsitöitä.

Koulumenestys oli korkeintaan kohtalaista¹. Käytös oli kymppi, mutta tarkkuus seitsemän. Parhaat numerot hän sai laskennosta, josta arvosana oli syksyllä kahdeksan. Keväällä arvosanat heikkenivät. Ne-losia kirjattiin niin lukemisesta kuin kirjoittamisesta ja siitä seurasi ehdot. Se sai riittä koulusivistykseksi niissä oloissa. Rippikoulun Frans kävi muutamaa vuotta myöhemmin 16-vuotiaana.

Nuorempi veli Otto meni kouluun 11-vuotiaana ja kävi lukuvuonna 1909–1910 samaa koulua suurin piirtein samanlaisella menestyksellä, tosin paremmilla äidinkielen arvosanoilla. Nuorin sisko Maria paneutui koulutyöhön veljiään jonkin verran huolellisemmin. Hän aloitti koulun 14-vuotiaana ja opiskeli lukuvuonna 1916–1917. Fransin toisesta nuoremmasta veljestä Jaakosta ei löydy merkintää koulun asiakirjoista.

Fransin isä Antti Aukusti (Anders August) Rajander syntyi Paltamon naapuripitäjässä Ristijärvellä vuonna 1856. Useimmiten hän käytti nimeä Aukusti. Hän oli kappalaisen tyttären Karoliina Mellinin ja rokottajan Anders Rajanderin neljästä lapsesta nuorin. Aukustin isä kuoli pojan ollessa vasta 2-vuotias ja perhe muutti äidin uuden avioliiton myötä Paltamon Mieslahteen. Tästä uudesta aviosta Aukustille syntyi vielä kahdeksan sisaruspuolta.

1930-luvulla tuhannet suomalaiset loikkasivat Neuvostoliittoon paremman elämän toivossa. Lama, poliittinen paine ja sisällissodan arvet ajoivat ihmisiä epätoivoisiin ratkaisuihin.

Millaiset kohtalot salateitä kulkeneita loikkareita odottivat? Millaiseksi heidän arkensa muodostui ja miksi sukulaiset Suomessa vaikenivat heistä vuosikymmeniksi?

Pulaloikkari Frans selvittää suvussa vaietun loikkarin ja hänen lähipiirinsä elämää, lähtöpäätöksen syitä sekä ankaraa arkea Stalinin hirmuhallinnon alla Neuvosto-Karjalassa. Kirja kuvaa koskettavasti myös sitä, miten Fransin ja Mandin jälkeläiset löytyivät yli 80 vuoden hiljaisuuden jälkeen. Kirja on hätkähdyttävä matka perhesalaisuuksien, vaikenemisen ja unohtamisen ytimeen.

Teos piirtää tarkan kuvan yhden perheen vaiheista, mutta kuvaa samalla niitä historiallisia ilmiöitä, jotka koskettivat loikkareita molemmin puolin rajaa. Kirjoittaja on jäljittänyt suvultaan kadonneen Fransin perheen kohtaloa muistitiedon, arkistojen ja muiden tietolähteiden avulla.

Ritva Rajander-Juusti (FM) on tutkinut sukunsa historiaa yli 20 vuoden ajan ja tallentanut löytyneitä tarinoita jo useisiin kirjoihin. Hänen edellinen teoksensa Vuonnisen väkeä – Vienankarjalaisen kylän elämää ja ihmisiä palkittiin Vuoden sukukirjana 2025. Uutuusteoksessaan Pulaloikkari Frans kirjoittaja tarttuu suvun kiehtovimpiin salaisuuksiin.

9 789528 088561